

**МАКТАБ ТАЪЛИМИ ТИЗИМИГА КЛАСТЕР МОДЕЛИНИ ТАТБИҚ ЭТИШНИНГ
КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ**

Бадалова Максуда Умаровна – *иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент*
umaksuda69@gmail.com

А.Авлоний номидаги педагогик маҳорат миллий институти

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ КЛАСТЕРНОЙ МОДЕЛИ
В СИСТЕМУ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Бадалова Максуда Умаровна – *доктор философии по экономическим наукам, доцент*
Национальный институт педагогического мастерства имени А.Авлоний

**CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR IMPLEMENTING THE CLUSTER MODEL
IN THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM**

Badalova Maksuda Umarovna – *doctor of Philosophy in Economic Sciences, associate professor*
Pedagogical Mastery named after A.Avloni national institute

Таянч сўзлар: мактаб кластери, кластер модели, интеграция, ҳамкорлик, шериклик, узлуксиз таълим, таълим сифати, таълим субъектлари.

Резюме. Мақолада мактаб таълими тизимида кластер моделини татбиқ этишнинг концептуал асослари тадқиқ этилган. Мактаб кластери таълим муассасалари, олий таълим ташкилотлари, илмий-тадқиқот марказлари, иш берувчилар ва жамоат ташкилотлари ўртасидаги интеграциялашган ҳамкорлик тизими сифатида асосланган. Тадқиқот натижасида интеграция, ҳамкорлик ва шериклик ҳамда узлуксиз таълим тамойилларининг кластер моделини шакллантиришдаги ўрни аниқланган. Муаллиф томонидан мактаб кластерининг концептуал модели тақлиф этилган.

Ключевые слова: школьный кластер, кластерная модель, интеграция, сотрудничество, партнерство, непрерывное образование, качество образования, субъекты образования.

Резюме. В статье исследованы концептуальные основы внедрения кластерной модели в систему школьного образования. Школьный кластер рассматривается как интегрированная система взаимодействия школ, организаций высшего образования, научно-исследовательских учреждений, работодателей и общественных организаций. Определены значение принципов интеграции, сотрудничества, партнерства и непрерывного образования. На основе исследования предложена концептуальная модель школьного кластера.

Key words: school cluster, cluster model, integration, cooperation, partnership, lifelong learning, quality of education, educational stakeholders.

Summary. The article examines the conceptual foundations of implementing a cluster model in the school education system. A school cluster is considered as an integrated system of cooperation among schools, higher education institutions, research organizations, employers and public institutions. The study identifies the role of integration, cooperation, partnership and lifelong learning principles in the development of a school cluster. A conceptual model of the school cluster is proposed based on the research findings.

Кириш. Замонавий таълим тизимида ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар, рақамлаштириш, меҳнат бозори талабларининг тез янгиланиши ва илм-фан тараққиёти таълим муассасалари фаолиятини аъёнавий ёндашувлар асосида ташкил этишни қайта кўриб чиқишни талаб этмоқда. Бугунги кунда мактабнинг фақат таълим берувчи муассаса сифатида фаолият юритиши етарли эмас. У таълим, илм-фан, жамият ва меҳнат бозори ўртасидаги ўзаро алоқаларни таъминловчи очиқ институционал тизимга айланиши зарур.

Шу нуқтаи назардан таълим кластерлари ғояси таълим муассасаларининг ички имкониятларини ташқи субъектлар ресурслари билан уйғунлаштиришга қаратилган инновацион ёндашув сифатида аҳамият касб этмоқда. Кластер ёндашуви умумий мақсадга эга бўлган мактаблар, олий таълим ташкилотлари, илмий-тадқиқот муассасалари, малака ошириш марказлари, иш берувчилар, давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини назарда тутди.

Ўзбекистонда ҳам таълим сифатини ошириш, педагогларнинг касбий ривожланишини таъминлаш, таълимнинг кейинги босқичлари билан узвийлигини

куचाйтириш ва замонавий меҳнат бозори талабларига мос кадрлар тайёрлаш устувор вазифалардан бири сифатида қаралмоқда. Ўзбекистонда ўқитувчиларнинг узлуксиз касбий ривожланишини таъминлаш, рақамли таълим ва янги педагогик ёндашувларни ривожлантириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилаётгани қайд этиш лозим..

Шу асосда мазкур тадқиқотнинг мақсади мактаб таълими тизимида кластер моделини татбиқ этишнинг концептуал асосларини аниқлаш, унинг асосий тамойилларини тизимлаштириш ҳамда мактаб кластери иштирокчилари ўртасидаги ўзаро ҳамкорлиқнинг назарий моделини ишлаб чиқишдан иборат.

Материаллар ва методлар. Тадқиқотда тизимли, қиёсий, таҳлилий ва концептуал моделлаштириш методларидан фойдаланилди. Хорижий таълим тизимларида кластер ёндашувининг шаклланишига оид илмий-назарий қарашлар, таълим интеграцияси, узлуксиз таълим ва таълим субъектлари ўртасидаги шериклик механизмлари таҳлил қилинди.

Шунингдек, Ўзбекистонда таълим соҳасини модернизация қилишга қаратилган меъёрий-ҳукукий

хужжатлар, халқаро ташкилотларнинг таълим соҳасидаги ёндашувлари ва таълим сифатини оширишга қаратилган замонавий концепциялар ўрганилди.

Тадқиқотнинг мантиқий асосини «мақсад – субъектлар – таъмоийлар – ресурслар – жараён – натижа» тизими ташкил этди. Ушбу ёндашув асосида мактаб кластери таълим муассасаларининг оддий ҳамкорлик тармоғи эмас, балки ягона мақсад ва натижага йўналтирилган интеграциялашган таълим экотизими сифатида талқин қилинди.

Натижалар. Тадқиқот натижасида мактаб кластери тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи таклиф этилди:

Мактаб кластери – умумий ўрта таълим мактаблари, мактабгача таълим ташкилотлари, олий таълим муассасалари, илмий-тадқиқот ташкилотлари, малака ошириш марказлари, ишлаб чиқариш ва тадбиркорлик субъектлари, давлат ва жамоат ташкилотларининг ягона мақсад асосида таълим сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган интеграциялашган ҳамкорлик тизимидир.

Мактаб кластерининг концептуал асосларини олти таъзаро боғлиқ таъмоий ташкил этади:

1. интеграция;
2. ҳамкорлик ва шериклик;
3. узлуксиз таълим;
4. инновацион ёндашув;
5. компетенциявий ёндашув;
6. ресурслардан самарали фойдаланиш.

Мазкур мақолада дастлабки уч таъмоийнинг концептуал мазмунини таҳлил қилинади.

Интеграция таъмоийи. Интеграция мактаб кластери фаолиятининг базавий таъмоийи ҳисобланади. «Интеграция» тушунчаси бирлаштириш, яхлитлаштириш ва ўзаро боғлаш мазмунини аниқлаб, таълим соҳасида турли субъектлар, ресурслар ва фаолият йўналишларини ягона мақсадга йўналтиришни ифодалайди.

Мактаб кластерида интеграция икки даражада намоён бўлади. Биринчиси – ички интеграция бўлиб, у мактабнинг таълим, тарбия, методик, бошқарув ва инновацион фаолиятини ўзаро мувофиқлаштиришни аниқлатади. Иккинчиси – ташқи интеграция бўлиб, мактабнинг университет, илмий марказ, ишлаб чиқариш субъекти, маҳаллий бошқарув органлари, ота-оналар ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорлигини камраб олади.

Ташқи интеграция мактаб таълими мазмунини реал ҳаёт ва меҳнат бозори билан боғлаш имконини беради. Масалан, олий таълим профессор-ўқитувчиларининг мактаб ўқувчилари учун махсус машғулотлар ўтказиши, университет лабораторияларидан фойдаланиш, илмий лойиҳаларга жалб қилиш ва ишлаб чиқариш корхоналарига экскурсиялар ташкил этиш интеграциянинг амалий кўринишларидир.

Интеграция педагогларнинг касбий ривожланиши учун ҳам муҳим. Университетлар ва илмий ташкилотлар билан ҳамкорликда ташкил этиладиган семинарлар, мастер-класслар, тадқиқотлар ва методик

лоийҳалар ўқитувчиларнинг илмий-методик салоҳиятини оширади.

Шунингдек, интеграция ресурсларни бирлаштириш имконини беради. Лаборатория, кутубхона, электрон ресурслар, мутахассислар ва таълим технологияларидан биргаликда фойдаланиш алоҳида муассаса имкониятларини кенгайтиради.

Ҳамкорлик ва шериклик таъмоийи. Мактаб кластерининг иккинчи муҳим асоси ҳамкорлик ва шерикликдир. Ҳамкорлик умумий мақсадга эришиш учун субъектларнинг билим, тажриба ва ресурсларини бирлаштиришни аниқлаб, шериклик ушбу муносабатларни ишонч, тенг ҳуқуқ ва ўзаро масъулият асосида ташкил этишни назарда тутди.

Кластерда ҳар бир субъектнинг аниқ функционал вазифаси мавжуд бўлади. Мактаб таълим жараёнининг асосий ижроқисми сифатида иштирок этса, олий таълим муассасалари илмий-методик кўмак кўрсатади, илмий ташкилотлар тадқиқот ва инновацияларни таъминлайди, иш берувчилар амалий кўникмаларни шакллантиришда иштирок этади.

Ҳамкорлик ўқувчилар учун ҳам янги таълим имкониятларини яратади. Фан тўғрақлари, олимпиадалар, илмий конференциялар, стартаплар, амалий машғулотлар ва касбга йўналтириш тадбирлари ўқувчиларнинг қобилиятларини эрта аниқлаш имконини беради.

Узлуксиз таълим таъмоийи

Узлуксиз таълим мактаб кластерида таълим босқичлари ўртасидаги ворисийликни таъминлашга хизмат қилади.

Мактаб кластерида узлуксиз таълим мактабгача таълимдан бошлаб умумий ўрта, профессионал ва олий таълимгача бўлган таълим траекториясини уйғунлаштириш имконини беради.

Ушбу таъмоийнинг муҳим жиҳати ўқувчиларни касбий йўналтиришдир. Ўқувчиларнинг қизиқиши ва қобилиятини эрта аниқлаш, уларни университетлар, касбий таълим муассасалари ва ишлаб чиқариш корхоналари билан таништириш келажак касбини онгли танлашга ёрдам беради.

Узлуксиз таълим педагогларнинг касбий ривожланишига ҳам тааллуқли. Ўзбекистонда ўқитувчилар учун узлуксиз касбий ривожланиш, мактаб асосидаги ўрганиш ва рақамли таълим имкониятларини кенгайтиришга қаратилган дастурлар ривожлантирилмоқда.

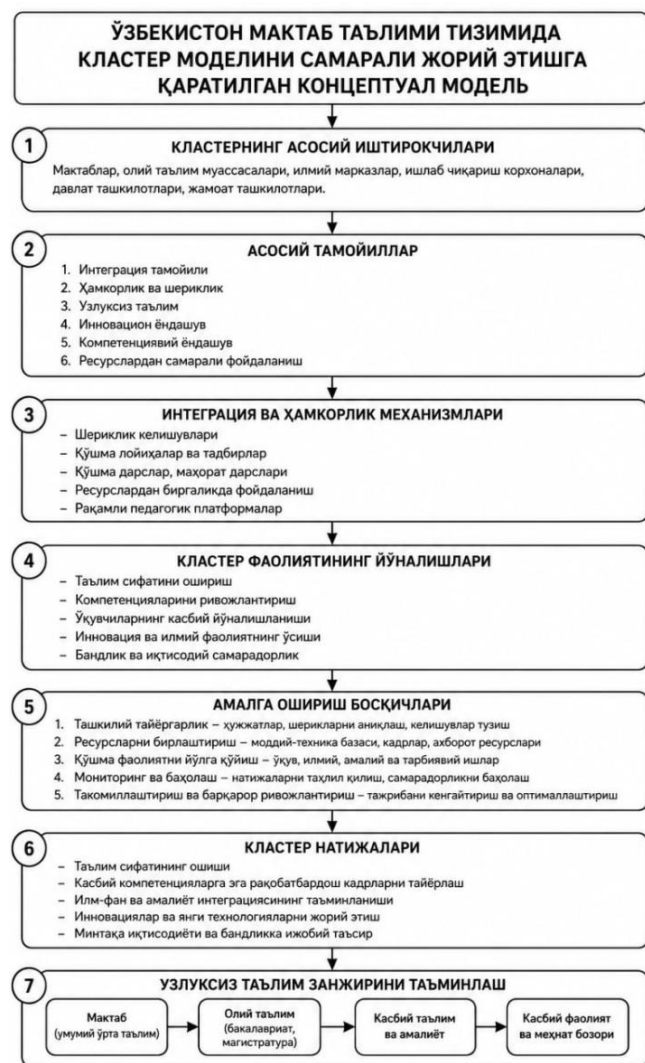
Мактаб кластерининг концептуал модели

Тадқиқот натижасида мактаб кластерининг концептуал модели қуйидаги таркибий қисмлар асосида шакллантирилди:

Мақсад → таъмоийлар → иштирокчилар → ресурслар → ҳамкорлик механизмлари → таълим жараёни → мониторинг → натижа.

Моделнинг марказида ўқувчи шахси ва таълим сифати туради. Унинг атрофида мактаб, олий таълим, илмий ташкилотлар, малака ошириш марказлари, иш берувчилар, давлат ва жамоат ташкилотлари ўзаро боғланган ҳолда ҳаракат қилади.

1-расм. Мактаб кластерининг концептуал модели*

*Муаллиф томонидан тузилган.

Моделда мақсадли блок таълим сифатини ошириш ва рақобатбардош шахсни шакллантиришни камраб олади. Институционал блок кластер иштирокчиларини, функционал блок уларнинг вазифаларини, ресурс блоки эса моддий, молиявий, инсон, ахборот ва илмий ресурсларни ифодалайди. Мониторинг блоки таълим натижаларини баҳолаш ва кластер фаолиятини тақомиллаштиришга хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23-сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎзРҚ-637-сонли Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29-апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сонли Фармони.
3. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат: ўқув қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2006.
4. Ишмухамедов Р.Ж., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар: таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар. – Тошкент: “Истеъдод”, 2008.
5. Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент: 2010.
6. Омонов Х.Т., Хўжаев Н.Х., Мадьярова С.А., Эшчонов Э.У. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Тошкент: “Иқтисод-Молия”, 2009.
7. Холиқов А. Педагогик маҳорат. – Тошкент: “Иқтисод-Молия”, 2011.
8. World Bank. Uzbekistan Yeducation Sector Analysis and Yeducation Development Materials.
9. Drucker P. F. Innovation and Yentrepreneurship. – New York: Harper & Row, 1985.
10. Porter M. Ye. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.

Муҳокама. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, мактаб кластери анъанавий ҳамкорлик моделидан фарқли равишда субъектларнинг фаолиятини ягона мақсад, умумий ресурслар ва мувофиқлаштирилган бошқарув асосида бирлаштиради.

Кластер ёндашувининг муҳим устунлиги – синергетик самарадир. Яъни бир нечта субъектларнинг имкониятлари бирлаштирилганда натижа ҳар бир субъектнинг алоҳида фаолияти натижасидан юқори бўлиши мумкин.

Узлуксиз таълим нуктаи назаридан кластер таълим босқичлари ўртасида «кўприк» вазифасини бажаради.

Мактаб кластерида ҳамкорликнинг институционал-лашуви педагогларнинг касбий ривожланишига ҳам таъсир кўрсатади. Бу жиҳат Ўзбекистонда ўқитувчиларнинг узлуксиз касбий ривожланишига қаратилган янги ёндашувлар билан уйғунлашади.

Шу билан бирга, кластер моделини жорий этишда бир қатор шартлар муҳим: иштирокчиларнинг вазифаларини аниқ белгилаш, ҳуқуқий асосларни тақомиллаштириш, молиявий механизмларни шакллантириш, маълумот алмашинувини таъминлаш ва натижаларни баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш.

Хулоса. Тадқиқот натижасида мактаб таълими тизимига кластер моделини татбиқ этишнинг концептуал асослари тизимлаштирилди. Мактаб кластери таълим муассасалари, олий таълим ташкилотлари, илмий-тадқиқот марказлари, малака ошириш муассасалари, иш берувчилар, давлат ва жамоат ташкилотларининг ягона мақсад асосидаги интеграциялашган ҳамкорлик тизими сифатида асосланди.

Кластер моделининг биринчи гуруҳ концептуал асосларини интеграция, ҳамкорлик ва шериклик ҳамда узлуксиз таълим тамойиллари ташкил этади. Уларнинг ўзaro уйғунлиги таълим мазмуни, ресурслар ва инсон салоҳиятини ягона мақсадга йўналтириш имконини беради.

Тадқиқот асосида таклиф этилган концептуал модель «мақсад – тамойиллар – иштирокчилар – ресурслар – ҳамкорлик – таълим жараёни – мониторинг – натижа» мантикий занжирига асосланади.

Мазкур ёндашувни Ўзбекистон мактаб таълими тизимида босқичма-босқич жорий этиш таълим сифати, педагогларнинг касбий ривожланиши, ўқувчиларни касбга йўналтириш ва таълим муассасалари ўртасидаги интеграцияни кучайтиришга хизмат қилиши мумкин.